

Dominika Jagielska

Uniwersytet Jagielloński

ORCID 0000-0003-4633-0550

Konserwatywna myśl pedagogiczna Stanisława hr. Tarnowskiego

Conservative pedagogical thought of Count Stanisław Tarnowski

Abstract: Stanisław Tarnowski is a well-known nineteenth-century politician, expert in literary history, university lecturer, and rector of the Jagiellonian University. Analyses of his legacy have been conducted mainly in political science and Polish studies. The pedagogical aspects of his work, on the other hand, have so far received little attention, although reflections on the education of young people can be found in some of his publications. Therefore, in an attempt to study the pedagogical perspective adopted by S. Tarnowski, the aim of this article was to reconstruct the pedagogical thought contained in his academic, oratorical and journalistic output. Attention was drawn to the conservative character of these views, resulting from the ideological approach he presented.

Keywords: Stanisław Tarnowski, pedagogical thought, conservatism, conservative pedagogy, conservative pedagogical thought.

Wprowadzenie

Szeroko rozumiana myśl pedagogiczna pozostaje od dawna przedmiotem zainteresowania pedagogiki jako nauki humanistyczno-społecznej. Konieczność jej twórczego odkrywania w różnych świadectwach czasów przeszłych czy we współczesnych poglądach, teoriach, praktykach lub modelach wychowania nie ulega dezaktualizacji. Poznanie specyfiki myśli pedagogicznej charakterystycznej dla poszczególnych twórców, poszukiwanie

jej uwarunkowań historycznych i społeczno-politycznych, próby podejścia komparatystycznego – ubogacają poznanie naukowe, wiedzę o teoretycznych i praktycznych aspektach edukacji, inspirują działalność wychowawczą, podpowiadając pewne rozwiązania czy nakłaniając do refleksji nad własną praktyką wychowawczą (por. przykładowo: Korzeniowska, 2011; Nawroczyński, 1938; Szulakiewicz, 1998; Śliwerski, 2011).

Przyjmując za Bogusławem Śliwerskim (2011, s. 41-42) szerokie ujęcie terminu „myśl pedagogiczna”, wskazujące na zawieranie się w nim zarówno teorii i koncepcji wychowania, jak i publicystyki pedagogicznej, jednostkowych poglądów dotyczących wychowania, praktyki pedagogicznej uprawianej jako wyraz koncepcji czy zamierzeń edukacyjnych, które zostały wyrażone językowo i mogą podlegać badaniom na drodze rozumienia wypowiedzi ustnych lub pisemnych, przyjąłam za cel artykułu rekonstrukcję myśli pedagogicznej znanego naukowca i polityka II połowy XIX w. – hrabiego Stanisława Tarnowskiego – zawartej w jego twórczości naukowej, oratorskiej i publicystycznej. Nie był S. Tarnowski przedstawicielem pedagogiki jako nauki, ale jako nauczyciel akademicki i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz polityk związany z kręgiem konserwatystów krakowskich II połowy XIX wieku, zwanych stańczykami, w wielu pozostawionych pismach wypowiedział się na tematy związane z szeroko rozumianą edukacją i komentował je w kontekście uwarunkowań społeczno-ekonomicznych XIX-wiecznej Galicji. W świecie akademickim dobrze znane są jego dzieła naukowe z zakresu historii literatury, również jego poglądy polityczne stały się tematem opracowań (np. por. Kosicka-Pajewska, Sobieraj, 2019; Majkowska, 1999; Wójcik-Łużycki, 2005; Zych, 2017). Natomiast poglądy pedagogiczne pozostały w cieniu, chociaż przebijają one w wielu tekstach S. Tarnowskiego, dlatego próbę ich odtworzenia podejmuję w niniejszym artykule.

Życie oraz działalność naukowa, polityczna i społeczna Stanisława Tarnowskiego

Hrabia Stanisław Tarnowski, herbu Leliwa, urodził się 7 listopada 1837 roku jako syn Jana Bogdana Tarnowskiego i Gabrieli z Małachowskich (jedno z dziewięciorga ich dzieci). Był wychowywany w zamku w Dzikowie, otoczony pamiątkami świetności Polski i rodu Tarnowskich, mając styczność z ludźmi pamiętającymi wolną Polskę, uczestnikami zrywów narodowych, żołnierzami Napoleona i ks. Józefa Poniatowskiego. Od czasów młodości stykał się z środowiskiem skupionym wokół konserwatywnego dziennika „Czas”. W jego domu często gościli Paweł Popiel, Adam Potocki, Hieronim Kajsiwicz. Jego młodość przypadła na czas międzypowstaniowy, a potem

rabacji galicyjskiej (Nieć, 2010, s. X; Szlachta, 2000, s. XIV), co miało to niebagatelny wpływ na jego poglądy oraz działalność naukową i polityczną.

Uczył się w Gimnazjum Św. Anny w Krakowie, gdzie poznał m. in. Józefa Kasznicę i Józefa Szujskiego. Po ukończeniu szkoły rozpoczął studia w Uniwersytecie Jagiellońskim w 1854 (prawo), w latach 1856-1860 studiował filozofię z przerwą związaną z wyjazdem do Paryża, Hiszpanii i na Bliski Wschód (Bednarek, 2008, s. 300; Szlachta, 2000, s. XIII-XIV). Był galicyjskim korespondentem Biura Politycznego (skupionego wokół emigracyjnego środowiska ks. Adama Jerzego Czartoryskiego) w Paryżu, gdzie nawiązał znajomość z Walerianem Kalinką i Julianem Klaczką (Bednarek, 2008, s. 300; Szlachta, 2000, s. XIII-XIV). Brał udział w powstaniu styczniowym jako członek wydziału wojskowego Komitetu Krakowskiego Rządu Narodowego, wydawał pismo konspiracyjne „Naprzód!” Został aresztowany przez Austriaków i skazany na 12 lat, z których odsiedział 2 (Bednarek, 2008, s. 300; Nieć, 2010, s. XI; Szlachta, 2000, s. XIV).

Łączył karierę naukową z działalnością polityczną i społeczną. W obszarze nauki doktoryzował się w 1870 roku, habilitację uzyskał w 1871 i podjął zatrudnienie w Uniwersytecie Jagiellońskim jako profesor historii literatury. Do roku 1909 pełnił funkcję kierownika katedry historii literatury polskiej. Dwukrotnie został rektorem Uniwersytetu Jagiellońskiego (w latach 1886/87 i 1899/1900). Pełnił również rolę sekretarza (w latach 1883-1890) i prezesa (od 1890 do 1917) Akademii Umiejętności w Krakowie. Uznawano go za wybitnego prelegenta i wspaniałego wykładowcę (Bednarek, 2008, s. 300-301; Nieć, 2010, s. XI). W obszarze działalności politycznej od 1867 sprawował funkcję posła na sejm galicyjski, od 1885 był członkiem Izby Panów w Wiedniu. Zasiadał w Radzie Państwa i Sejmie Krajowym w Wiedniu. Był jednym ze współautorów „Teki Stańczyka”. Jako myśliciel polityczny zaliczany jest do obozu tzw. : konserwatystów krakowskich - stańczyków (Bednarek, 2008, s. 300; Nieć, 2010, s. XI; Szlachta, 2000, s. XV).

Wydał kilka monografii i wiele krótszych publikacji o charakterze naukowym, publicystycznym, politycznym, społecznym. Współpracował z czasopismem „Czas”, którego następnie został właścicielem; publikował m. in. w „Kronice Rodzinnej”, „Bibliotece Warszawskiej”, „Kraju”, „Gazecie Narodowej”, „Tygodniku Ilustrowanym”, „Bibliotece Literackiej”, a także w „Przeglądzie Powszechnym”, którego był współzałożycielem i który stanowił jedno z najważniejszych pism polskich okresu autonomii galicyjskiej (Bednarek, 2008, s. 300; Nieć, 2010, s. XI).

Zmarł 31 grudnia 1917 w Krakowie w wieku 80 lat (Szlachta, 2000, s. XIII). Nie doczekał tak upragnionego odzyskania niepodległości przez państwo polskie.

Wychowanie religijne i patriotyczne jako podstawy myśli pedagogicznej Stanisława Tarnowskiego

Rozważania dotyczące wychowania i kształcenia pojawiają się w wielu publikacjach S. Tarnowskiego. Część z nich dotyczy pewnych różnych dziedzin wychowania i ich relacji do siebie. I tak w szkole S. Tarnowski daje pierwszeństwo kwestiom wychowawczym nad intelektualnymi. Pisze: „Rozwijać umysł, ale przed umysłem i nad nim wyrabiać sumienie, uczucie honoru i obowiązku, godność, charakter” (Tarnowski, 1913, s. 8-9). Wiąże się to z koncentrowaniem się w pierwszym rzędzie na wychowaniu moralnym i społecznym – jako gwarancji właściwego wychowania również w innych dziedzinach. Podaje on przykład Liceum w Krzemieńcu, gdzie – jak uważa – moralne i patriotyczne przygotowanie młodzieży może służyć za wzór ówczesnemu szkolnictwu, którego stan i sposób oddziaływania uznaje za niewystarczający. Podkreśla przy tym znaczenie dobrej szkoły dla całego środowiska lokalnego: oddziałuje ona nie tylko na młode umysły uczniów, ale również na ich rodziców i dalszych krewnych, umacniając na gruncie rodzinnym wiarę i patriotyzm (Tarnowski, 1913, s. 9).

Ważną częścią wychowania moralnego jest według S. Tarnowskiego wychowanie religijne. Wychodząc od negatywnej oceny sytuacji społeczno-politycznej Galicji II poł. XIX w., podkreśla on pomniejszanie roli religii i wzrastającą sekularyzację napędzaną popularnością nurtów liberalnych i lewicowych, których skutkiem są – również wśród młodych – kryzysy wiary i pogłębianie laicyzacji społeczeństwa (Tarnowski, 1889a, s. 35-36). Sytuacja ta negatywnie zaznacza się w procesach wychowawczych, ponieważ wychowanie według S. Tarnowskiego (1913, s. 10) powinno opierać się „na jednej, najpewniejszej podstawie, religijnej: na gruncie katolickim”. Próby zmniejszenia roli religii w społeczeństwie i wychowaniu uważa on za działanie przeciw człowiekowi i przeciw narodowi:

Takiego psucia młodych, takiego podcinania samych korzeni drzewa przyszłości, takiej herodowej prawdziwie rzezi, nie niemowląt, ale niewinnych i dobrych, stają się winnymi te pisma warszawskie i nasze, które młodzież uczą niewierzyć w Boga i niewierzyć ludziom, które w niej zaszczepiają zazdrość – najbrzydszą z ludzkich wad – pod formą niby miłości ludu nienawiść bogatszych: które zaszczepiają pychę

– najpierwszą, najniebezpieczniejszą z ludzkich wad – pod formą miłości ojczyzny i obowiązku tej miłości. (Tarnowski, 1889a, s. 36).

Wychowanie religijne w największej mierze zależy od rodziców, szkoła ma bowiem małe możliwości zweryfikowania negatywnych oddziaływań czy zaniedbań rodzinnych. Niemożność ta wynika według S. Tarnowskiego z ataków na Kościół i zorganizowane nauczanie religii, które widzi w ograniczeniu katolickiego wychowania dzieci i młodzieży poprzez zakazywanie działalności szkół i szkółek zakonnych, pozbawianiu władz duchownych wpływu na nadzorowanie szkolnego wychowania religijnego, nadzorze państwowym nad edukacją religijną, również w seminariach, a także w dopuszczaniu do nauczania religii w szkołach osób innych wyznań (Tarnowski, 1874, s. 11-18; 1904, s. 32-33). Wysuwa on postulat przywrócenia należytej rangi wychowaniu moralnemu i religijnemu, co wiąże się według niego z koniecznością dokonania zmian w programach nauczania:

trzeba wykształceniu powszechnemu, oświacie powszechnej, dać podstawę pojęć filozoficznych prostych, zgodnych z rzeczywistością, z naturą człowieka i z Bożą o nim myślą. Naprzeciw wszystkich filozofii racjonalistycznych, materialistycznych i nihilistycznych, trzeba postawić filozofię chrześcijańską i w tej przyszłe pokolenia chować (Tarnowski, 1888, s. 34).

Brak odpowiedniego wychowania religijnego i moralnego w myśli S. Tarnowskiego wiąże się również z niewłaściwym wychowaniem patriotycznym młodzieży – obie te dziedziny wychowania nierozzerwalnie przenikają się w jego myśli pedagogicznej. Wychowanie patriotyczne powinno odbywać się w domu i w szkole, ale istotna jest również rola samowychowania podejmowanego przez młodych ludzi w tym zakresie. Jak pisze:

tę roztropność musimy mieć, tę sztukę rządzenia w sobie wyrobić: a to możemy jedynie przez wolę i, przez charakter, przez cnotę. (...) Siły niema bez jedności: jedności nie może być bez roztropności, którą daje sąd nad sobą, i bez woli, bez cnoty, która daje panowanie nad sobą. (Tarnowski, 1916, s. 32).

Wydaje się zatem nawiązywać do popularnej na przełomie XIX i XX wieku na ziemiach polskich koncepcji kształcenia charakteru nawiązującej do neotomistycznych podstaw filozoficznych, w której ujęciu właściwe wychowanie woli jest kluczem do optymalnego rozwoju całego człowieka (por. Bednarz-Grzybek, 2014, s. 275-278; Pawełek, 2019, s. 60-62; Tytko, 2016, s. 277).

Podsumowując, myślenie S. Tarnowskiego o wychowaniu ma dobitnie wyartykułowane korzenie w religii katolickiej oraz historii i kulturze polskiej – wychowanie moralno-religijne i patriotyczne stanowią podstawę procesów edukacyjnych. W zakresie twórczości naukowej z historii literatury S. Tarnowski, według oceny współczesnych polonistów, opiniował dzieła literackie ze względu na kryterium moralno-narodowe (Stachura-Lupa, 2017, s. 46-47). Podobnie wydaje się być w odniesieniu do problematyki oświaty i wychowania. Moralność (oparta na wartościach katolickich) i patriotyzm są jednocześnie celami i środkami wychowania młodzieży, zarówno w rodzinie, jak i w szkole. Najlepiej obrazują to słowa samego S. Tarnowskiego, odnoszące się do pożądaných celów wychowania i prymatu woli nad rozumem: „Dźwigać co upadło: dźwigać zaniedbaną oświatę, przez nią ratować, podnosić ojczyznę. Kształcić rozumy, wychowywać młodzieńców na ludzi oświeconych: ale wychowywać ich przede wszystkim na ludzi porządnych” (Tarnowski, 1913, s. 8-9).

Problemy organizacji i funkcjonowania szkolnictwa w Galicji w II połowie XIX wieku

Jedną z kwestii, która z wielu powodów (jako polityka, patriotę, humanistę, nauczyciela akademickiego) zajmowała S. Tarnowskiego, było zagadnienie organizacji i funkcjonowania szkolnictwa polskiego w II poł. XIX w. na terenie Galicji. Zwracał on uwagę na konieczność rozpowszechniania szkół publicznych, podkreślając ich znaczenie społeczne: „to cel i pożytek niemal główny szkół publicznych, że przyszłych obywateli chowają razem, uczą żyć razem, w zbliżeniu, w znajomości, w dobrej woli wzajemnej” (Tarnowski, 1886, s. 14).

Szkoły dla ludu powinny być powszechne, „do potrzeb i życia ludu zastosowane (...), zastosowane do możliwości pieniężnej ludu i kraju, zatem tanie ale liczne; (...) izby wpływ religijny w wychowaniu był silniej zabezpieczony i skuteczniejszy” (Tarnowski, 1889a, s. 53). Powinny być to również szkoły dobre, co wiąże się jednak ze sporymi wydatkami. Wskazując na praktyczne problemy tego czasu związane z organizacją szkolnictwa - niewystarczająca liczba nauczycieli, brak podręczników, złe plany nauczania, niskie płace nauczycielskie, brak seminariów i internatów dla nauczycieli, brak budynków szkolnych, liczne klasy (Tarnowski, 1901, s. 15-19) – popiera plan wolniejszego przyrostu liczby szkół z jak najlepszymi nauczycielami i w optymalnych warunkach (Tarnowski, 1901, s. 16). Powstawanie nowych szkół powszechnych winno się również wiązać z szerzej zakrojonymi akcjami oświatowymi dla ludu. Wśród dobrych praktyk S. Tarnowski wymienia

tworzenie i wyposażenie czytelń na wsiach, a także wydawanie pism dla ludu, akcentujących wartości, sprzeciwiających się liberalizmowi i socjalizmowi (Tarnowski, 1896, s. 40-41).

W związku z przewidywaniem wzrostu liczby szkół i nauczycieli sugeruje konieczność powstania bractwa nauczycielskiego, którego członkowie niedrogo, z poświęceniem, wykonywaliby zawód nauczyciela przy skromnym utrzymaniu (Tarnowski, 1889a, s. 54). Dopuszcza możliwość zgromadzeń zakonnych uczących, zajmujących się najbardziej potrzebującymi dziećmi; kieruje się względami religijnymi, ale również ekonomicznymi – szkoły prowadzone przez zakonnice lub zakonników są tańsze niż szkoły pospolite (Tarnowski, 1889a, s. 54-55).

Zajmują S. Tarnowskiego jednak nie tylko kwestie finansowe, ale również programowe. Szkoła pospolita według S. Tarnowskiego powinna dawać podstawowe wykształcenie, wiedzę elementarną, przygotowywać do przyszłych zadań i zawodów, ale również do dalszej nauki, prowadzić wychowanie religijne i moralne dzieci i młodzieży. Powinna mieć ścisły związek ze stosunkami społecznymi w kraju: wychodzić od sytuacji polityczno-społecznej w danym czasie (Tarnowski, 1901, s. 23). Pozytywnie ocenia S. Tarnowski plany nauki dla szkół powszechnych 6-letnich wprowadzone końcem XIX wieku, które – akceptując podział szkół na wiejskie i rzemieślniczo-przemysłowe - podczas 4 pierwszych klas prowadziły elementarne nauczanie, a podczas dwóch kolejnych przygotowywały do zawodu zgodnie ze swoim kierunkiem (Tarnowski, 1901, s. 21-22). Według niego tak pomyślane szkoły powszechne są „nacechowane rzetelnym, zdrowym, szlachetnym duchem publicznym, a zarazem zmysłem praktycznym, głęboką znajomością spraw wychowania” (Tarnowski, 1901, s. 22).

Kolejną kwestią, z jaką mierzy się w swoich publikacjach S. Tarnowski, jest zbyt duża liczba uczniów gimnazjów. To interesujące, że to, co współcześnie mówi się o studiach wyższych, ponad wiek temu pozostawało problemem w stosunku do szkół średnich. Autor o tym zjawisku, które nazywa „hyperprodukcją inteligencji” (Tarnowski, 1889a, s. 57), pisze z głęboką troską o uczniów. Zauważa, że „nauka obowiązkowa pcha wszystkie dzieci do szkół pospolitych, a popęd wrodzony (...) do wydobywania się ze swego staniu i położenia, pragnienie i nadzieja lepszego losu, pchają wielką liczbę tych dzieci do szkół średnich i wyższych” (Tarnowski, 1889a, s. 57). Pomimo ciężkiej pracy, nie zawsze młodzieży udaje się wytrwać w szkołach średnich i na studiach, a nawet jeśli się uda – mają problemy ze zdobyciem pracy (Tarnowski, 1889a, s. 58).

Według niego zawiniły w tej sytuacji głównie kwestie polityczne i organizacyjne: Głównym powodem złego w gimnazyach jest ich przepełnienie, a tego powodem znowu jest przymus szkolny. ... fałszywie pojęty i źle wprowadzony, (...) nie zapytano, czy tym dzieciom, obowiązany do nauki może się dostarczyć i nauczycieli, i miejsca do nauki. Te środki należało naprzód opatrzyć, zapewnić, a potem dopiero stopniowo wprowadzać przymus szkolny, w miarę przybytku szkół i przybytku nauczycieli (Tarnowski, 1901, s. 31).

Powoduje to napływ uczniów niezbyt dobrze przygotowanych do nauki w gimnazjach, a w konsekwencji niski poziom umysłowy uczniów i niespełnianie swojego celu przez egzamin dojrzałości (Tarnowski, 1889b, s. 5-6).

Aby rozwiązać ten problem, proponuje on ograniczyć liczbę osób na wyższych szczeblach kształcenia poprzez wprowadzenie egzaminu po 4 klasach gimnazjum. Miałyby on pomóc w rozróżnieniu młodzieży zdolnej, dopuszczanej do dalszego kształcenia, i słabszej, która na tym etapie kończyłaby edukację: „Chłopcy słabsi i tak byliby bardziej oświeconymi pracownikami (rzemiosło, handel, fabryka, wieś) – podnosząc poziom cywilizacyjny swojego otoczenia, a łatwiej znajdując zatrudnienie” (Tarnowski, 1889b, s. 7). Z jego perspektywy konieczne jest również podnoszenie wymagań systematyczne w całym ciągu nauki (Tarnowski, 1889a, s. 58-59; 1889b, s. 7). To pozwoli według niego na podnoszenie poziomu moralnego i umysłowego całego społeczeństwa – dzięki oddziaływaniom osób wykształconych w różnych sferach życia, w różnych środowiskach, na różnym poziomie życia społecznego.

Nauczyciel i jego kształcenie w myśli pedagogicznej Stanisława Tarnowskiego

Aby jednak szkoły powszechne mogły działać w najlepszy możliwy sposób, potrzebne jest rozwiązanie istotnego problemu, jakim stało się właściwe przygotowanie umysłowe i moralne, a także dobre opłacanie nauczycieli (Tarnowski, 1889b, s. 3; 1901, s. 16). Najwięcej miejsca poświęca przygotowaniu nauczycieli wiejskich – ponieważ stanowią oni największe wyzwanie. Według S. Tarnowskiego należy:

Chować go w takich warunkach i trybie życia, izby późniejsze życie na wsi wśród prostego ludu ani go upokarzało, ani nudziło, ani mierziło; izby bardziej od zwykłego włościanina wykształcony, tem nauczyciel przecie nie czuł się czem innym jako on, a swoim sposobem życia, nie był od niego odległy (Tarnowski, 1889a, s. 55).

Jako najlepsze miejsce wychowania i kształcenia nauczycieli uważa specjalne internaty:

Internaty dla nauczycieli wiejskich, chowanie i kształcenie ich pod uczciwym rozumnym dozorem, jest niezawodnie pierwszym, najpewniejszym i najdzielniejszym sposobem dobrego ich wychowania. (...) Przez wgląd i uszanowanie dla moralnego poziomu wsi i szkoły, w których ten nauczyciel czynnym będzie, baczyć mamy obowiązek na to przedewszystkiem, żeby jego serce i obyczaj były dobre, jego głowa nieprzewrócona (Tarnowski, 1889a, s. 55).

Są one związane z częściową i czasową izolacją kandydatów na nauczycieli, ale S. Tarnowski broni tego sposobu myślenia o ich kształceniu, zwracając uwagę, że „z tego zamknięcia nie wyjdzie ani głupszy, ani mniej przysposobiony, a wyjdzie zdrowszy na ciele i umyśle, czystszy na obyczaju, niż z tego wolnego życia bez dozoru i kierunku” (Tarnowski, 1889a, s. 56). Rozwiązanie problemu niedoboru dobrych, moralnych i wykształconych nauczycieli wiejskich widzi zatem w takiej ich formacji, która wiąże się z samoograniczeniem i służbą innym, pielęgnowaniem cnót moralnych, skromnością, umiłowaniem prostego życia..

Kolejnym problemem są dobrze wykształceni, mądrzy i właściwie uformowani moralnie nauczyciele w gimnazjach, na których brak również zwraca uwagę S. Tarnowski. Podkreśla niedostateczne przygotowanie młodych nauczycieli do zawodu, czego powody widzi w: pozwalaniu na nauczanie w gimnazjach jako supplemtem na podstawie jedynie absolutorium, bez poznania kandydata, przed zdaniem egzaminu nauczycielskiego; brak znajomości praktyki nauczania, brak praktycznego doświadczenia egzaminatorów, co skutkuje dopuszczaniem do zawodu nauczycielskiego bez dogłębnego sprawdzenia wiedzy istotnie potrzebnej nie tylko z zakresu przedmiotu, ale również dydaktyki (Tarnowski, 1889b, s. 3). Według S. Tarnowskiego należałoby zatem zwiększyć wymagania dotyczące uczenia i zatrudniania adeptów do zawodu, ponieważ ich rola jest kluczowa dla wychowania i kształcenia kolejnych pokoleń, a zatem i dla przyszłości narodu. Co prawda, jego podejście do kształcenia nauczycieli w izolacji może współcześnie budzić wątpliwości, jednak docenienie roli nauczyciela w społeczeństwie oraz postulaty właściwego, dogłębnego kształcenia kandydatów do zawodu pozostają aktualne.

Uniwersytet jako miejsce kształcenia ludzi mądrych i kochających Ojczyznę

Ważną kwestią, jaką porusza S. Tarnowski w swoich pismach, jest zagadnienie wychowania i kształcenia w uniwersytecie. Czyni to głównie w odniesieniu do Uniwersytetu Jagiellońskiego, niemniej jego uwagi można odnieść do ogółu szkół wyższych. Podkreśla rolę uniwersytetu jako miejsca kształcenia ludzi mądrych i nastawionych na służbę społeczeństwu: „z tego nowego gmachu wychodzą ludzie podobni do wszystkich najzasłużniejszych i najchwalebniejszych ludzi, jakie wydawały nasze stare Collegia” (Tarnowski, 1886, s. 3-4). Uzależnia od sposobu traktowania nauki i przygotowania się do służby społeczeństwu przez studentów przyszłość narodu polskiego: „od tego przygotowania lepszego, lub gorszego zależy lepsza, albo gorsza dola wasza i narodu na przeciąg waszego życia” (Tarnowski, 1886, s. 4). Można to jednak osiągnąć jedynie przy współpracy nauczycieli akademickich i studentów:

To zaś, co ten Uniwersytet (...) dla przyszłości przyniesie, czy więcej na ilość i na jakość światła w rozumach, powagi w charakterach, dla narodu całego więcej oświaty i siły, albo też ospałe przestawanie się na małym, które nigdy długo w mierze nie stoi, ale zawsze podupadaniem się kończy, to wiem, że zależy w jednej części od nas, waszych nauczycieli, ale w takiej samej lub większej zależy od was, uczniów (Tarnowski, 1886, s. 3-4).

Podkreśla zatem łączność pomiędzy losami indywidualnymi a społecznymi, promuje aktualną w pedagogice tomistycznej i personalistycznej zasadę, iż wzrost indywidualny (rozwój moralny, umysłowy, społeczny i fizyczny jednostki) wiąże się z tworzeniem lepszych warunków rozwoju całego społeczeństwa.

Jedyną drogą osiągnięcia tak postawionych celów edukacji wyższej jest według S. Tarnowskiego wyteżona praca, którą wydaje się traktować jako zobowiązanie moralne wobec siebie i narodu. Jak pisze:

na to potrzeba wam z czasu korzystać, uczyć się i pracować, umiłować obrany zawód nauki, wiele od siebie żądać, nie opuszczać się nigdy, a patrząc na swoje widnokreśli, na swoją dzisiejszą odpowiedzialność, wykształcić jak który zdoła najwyżej swój umysł nauką, swój charakter ścisłością i stałością w pełnieniu obowiązków (Tarnowski, 1886, s. 5).

Neguje przy tym uczenie się powierzchowne, jedynie dla ocen – wskazując na konieczność właściwego zrozumienia istoty i znaczenia obranego zawodu oraz roli pracy nad sobą: „proszę i upominam, byście scisłem pełnieniem obowiązków wyrabiali w sobie wolę, hartowali charakter, jeżeli chcecie wyjść na hartowne i poważne, zatem na pożyteczne i chwalebne pokolenie” (Tarnowski, 1886, s. 13).

Przestrzega również nauczycieli akademickich, stawiając przed nimi wysokie wymagania:

Oni [studenci – dop. D.J.] wchodząc, zastają tu ten stan rzeczy jaki my stwarzamy; wychodząc, zabierają ze sobą i roznoszą po kraju jego wpływ i skutki. My tylko możemy w nich wywołać, w nich rozżarzyć ten zapał do nauki i pracy, tę żądzę i miłość oświaty, których podpałem najlepszym jest przykład (Tarnowski, 1895, s. 412).

Nie należy przy tym zapominać o samowychowaniu religijnym, na które również w uniwersytecie jest miejsce: „Nie wykształcą się też na obywateli i sług społeczności wedle myśli bożej, gdybyśmy, nauczyciele i uczniowie, do zdobycia prawd naukowych dążąc, o tem zapomnieli, że są Boskie prawdy i prawa nad nami” (Tarnowski, 1887, s. 14). Wspomina także o konieczności zawiązywania współpracy między uniwersytetami a szkołami średnimi, aby osiągnąć „ciągłe porozumienie i jedność kierunku między temi dwoma szczeblami nauki i wychowania” (Tarnowski, 1895, s. 412). Przypisuje zatem wielkie znaczenie wykładowcom akademickim, wiążące się nie tylko z ich funkcją dydaktyczną, ale w dużej mierze określając ich jako wychowawców i przewodników studiującej młodzieży, którzy nie powinni ograniczać się do przekazywania jedynie wiedzy.

Podsumowanie

W większości pism Stanisława Tarnowskiego problematyka edukacji pojawiała się raczej w postaci wątków dodatkowych, pobocznych, w powiązaniu z innymi problemami omawianymi przez autora. Nie oznacza to jednak, że nie przywiązywał do niej znaczenia – wprost przeciwnie, wielokrotnie podkreślał wagę oświaty w swoich publikacjach, jak również poprzez swoją praktyczną działalność – współpracę z Radą Szkolną Krajową oraz pracę w charakterze nauczyciela akademickiego. Jego myśl o społeczeństwie i narodzie polskim przesiąknięta jest przesłaniem pedagogicznym, nawoływaniem do przygotowywania młodych ludzi do budowania życia swojego i społecznego, do wzrastania pod względem umysłowym, fizycznym, społecznym, ale przede wszystkim religijnym i moralnym. Jest to szczególnie

ważne w kontekście przyszłości narodu polskiego: „Jaka młodzież, taka przyszłość społeczeństwa, młodzież taka jak jej nauki i wychowanie” (Tarnowski, 1887, s. 8).

Przedstawiona powyżej myśl pedagogiczna Stanisława Tarnowskiego wydaje się mocno powiązana z reprezentowanymi przez niego poglądami politycznymi i społecznymi. Chociaż edukacja nie jest głównym przedmiotem jego zainteresowań naukowych i politycznych, to jednak w jego pismach, działalności zawodowej i polityczno-społecznej można odczytywać dużą troskę związaną z tym wycinkiem rzeczywistości społecznej. W poruszanych problemach i zaleceniach łatwo można odnaleźć korzenie konserwatywne i katolickie. Charakterystyczne jest tu postrzeganie zależności losów narodu polskiego od wykształcenia i wychowania jego młodych przedstawicieli, szerokie spojrzenie na relacje pomiędzy jednostkowym rozwojem pod względem umysłowym, fizycznym, a zwłaszcza moralnym, a rozwojem i przyszłością całego narodu. Edukacja, podobnie jak literatura polska, są oceniane przez S. Tarnowskiego przez pryzmat kryterium moralno-patriotycznego (por. Kosicka-Pajewska, Sobieraj, 2019, Stachura-Lupa, 2017). Niektóre uwagi zaś dotyczące laicyzacji i jej oddziaływania na młodzież, roli i znaczenia uniwersytetu, nadprodukcji inteligencji – pomijając język – brzmią bardzo aktualnie nawet teraz.

Bibliografia:

- Bednarek, A. (2008). *Setnik oratorów polskich XIX i XX wieku*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Bednarz-Grzybek, R. (2014). Kształtowanie charakteru dzieci i młodzieży na ziemiach polskich w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. *Studia Edukacyjne*, 31, 267-287
- Korzeniowska, W. (2011). *Myśl pedagogiczna na przestrzeni wieków. Chronologiczny Słownik Biograficzny*. Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Kosicka-Pajewska, A, Sobieraj, T. (2019). *Stanisław Tarnowski: szkice do portretu*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Majkowska, R. (1999). *Stanisław Tarnowski 1837-1917 : materiały z Posiedzenia Naukowego PAU w dniu 14 listopada 1997 r.* Kraków: nakładem Polskiej Akademii Umiejętności.
- Nawroczyński, B. (1938). *Polska myśl pedagogiczna — jej główne linie rozwojowe, stan współczesny i cechy charakterystyczne*. Warszawa: Książnica Atlas.
- Nieć, G. (2010). Wstęp. W: Stanisław Tarnowski, *Domowa Kronika Dzikowska (IX-XXIX)*. Kraków- Rudnik: Księgarnia Akademicka.

- Pawełek, K. (2019). *Kształcenie charakteru – brakujące ogniwo wychowania*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Stachura-Lupa, R. (2017). Stanisław Tarnowski – krytyk i historyk literatury, wykładowca Uniwersytetu Jagiellońskiego. W: T. Zych (red.), *Stanisław Tarnowski 1837-1917* (33-49). Tarnobrzeg: Muzeum Historyczne Miasta Tarnobrzega.
- Szlachta, B. (2000). Wstęp. W: Stanisław Tarnowski, *Pisarze polityczni XVI wieku* (XI-XLIII). Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej Księgarnia Akademicka.
- Szulakiewicz, W. (1998). Myśl pedagogiczna jako przedmiot badań historiografii edukacyjnej. *Chowanna*, 2, 9-18.
- Śliwerski, B. (2011). *Współczesna myśl pedagogiczna Znaczenia, klasyfikacje, badania*. Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Tarnowski, S. (1874). *Rząd pruski i ks. Prymas Ledóchowski*. Kraków: Drukarnia Leona Paszkowskiego.
- Tarnowski, S. (1886). *Przemówienie rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego S. hr. Tarnowskiego przy immatrykulacji uczniów Uniwersytetu dnia 7 grudnia 1886 r.* Kraków: Drukarnia „Czasu” Fr. Kulczyckiego i Sp.
- Tarnowski, S. (1887). *Na pamiątkę otwarcia „Collegii Novi” 14 czerwca 1887 uczniom Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Tarnowski, S. (1888). *Leon XIII. Kilka słów z powodu pięćdziesiątej rocznicy Jego kapłaństwa*. Lwów: Nakładem Autora.
- Tarnowski, S. (1889a). *Próby rozstroju*. Kraków: Drukarnia „Czasu” Fr. Kluzyckiego i sp..
- Tarnowski, S. (1889b). *Sprawozdanie Delegata Rady miast Krakowa do Rady szkolnej krajowej za rok 1889*. Kraków: Nakładem Gminy m. Krakowa.
- Tarnowski, S. (1895). Mowa Rektora przy otwarciu kursu w Uniwersytecie dnia 6 października 1886 roku. W: S. Tarnowski, *Studia polityczne* (409-414) tom II. Kraków: Księgarnia Spółki Wydawniczej Polskiej.
- Tarnowski, S. (1896). *Lud wiejski między ładem a rozkładem*. Kraków: Księgarnia Spółki Wydawniczej Polskiej.
- Tarnowski, S. (1901). *Michał Bobrzyński w Radzie Szkolnej Krajowej*. Kraków: Czcionkami Drukarni „Czasu”.
- Tarnowski, S. (1904). *Cześć Matki Boskiej i dzisiejszy czas*. Kraków: Czcionkami Drukarni „Czasu”.
- Tarnowski, S. (1913). *Hołd Tadeuszowi Czackiemu*. Kraków: Drukarnia „Czasu”.

- Tarnowski, S. (1916). *Po ogłoszeniu niepodległej Polski*. Kraków: Nakładem Centralnego Biura Wydawnictw.
- Tytko, M. M. (2016). Wychowanie moralne: kształcenie charakteru dziecka (ujęcie realistyczne). *Polska Myśl Pedagogiczna*, 2, 295-310.
- Wójcik-Łużycki, A. (2005). *Prof. Stanisław Tarnowski 1837-1917*. Tarnobrzeg: Muzeum Historyczne m. Tarnobrzega.
- Zych, T. (2017). *Stanisław Tarnowski 1837-1917*. Tarnobrzeg: Muzeum Historyczne Miasta Tarnobrzega.